

نقد و بررسی رساله «اتحاف السائل بما لفاطمه من المناقب و الفضائل»

محمدحسن الهی زاده دانشیار تاریخ، دانشگاه بیرجند، خراسان جنوبی، ایران

راضیه سیروسی * دانش آموخته دکتری تاریخ اسلام، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

چکیده

پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت ایشان همواره در میان مسلمانان جایگاه ویژه ای داشته‌اند. در این میان توجه به حضرت فاطمه (س) به گونه‌ای خاص مدنظر علمای خاصه و عامه قرار داشته است. نویسنده مشهور و عالم شافعی مذهب، محمدبن محمدبن عبدالله مصری (۹۷۵-۱۰۳۵ ق) معروف به «قلقشندی» رساله‌ای تحت عنوان «المنتقى من اتحاف السائل بما لفاطمه من المناقب و الفضائل» در بیان مناقب و فضایل حضرت فاطمه (س) تالیف کرده است. قلقشندی در این رساله سعی داشته تا با دقت در نقل روایات متناقض و متضاد و جمع میان آن‌ها خواننده را با نحوه‌های مختلف روایت یک حدیث از روایان متعدد آشنا سازد. در این مقاله، سعی شده با بررسی منابع مورد استفاده قلقشندی در این رساله و بیان ویژگی‌های کار او و تجزیه و تحلیل آن، دیدگاه او به عنوان یکی از علمای عامه مورد بررسی قرار گیرد. نتایج نشان داد که قلقشندی با دقت در نقل روایات متناقض و متضاد و جمع میان آن‌ها، خواننده را با نحوه‌های مختلف روایت یک حدیث از روایان متعدد آشنا سازد. البته گاهی بدون تحلیل روایات، روایتی را بدون دلیل بر روایت دیگر ترجیح داده است.

واژگان کلیدی: حضرت فاطمه (س)، مناقب، فضایل، علمای عامه، قلقشندی.

مقدمه

احادیث به عنوان دومین منبع دریافت معارف دینی پس از قرآن کریم، نقش مهم و موثری را در معرفی اسلام برعهده دارد. به جهت تاثیر احادیث در ابعاد مختلف زندگی، افرادی سودجو و فرصت طلب از روزگار پیامبر(ص) به حدیث‌سازی و تحریف آن دست زدند. روند جعل احادیث از دوره عمر با فرمان منع تدوین حدیث و نشر اسرائیلیات، تسریع یافت به طوری که پس از لغو این فرمان در ۱۰۰ هجری، مسلمانان با کمبود منابع جدی در این باره مواجه شدند. برای حل این مشکل به تایید سخنان صحابه و یا به روش‌هایی نظیر قیاس متمسک شدند که روند تحریفات را با شتاب بیشتری روبه‌رو کرد. در این میان، ائمه(ع) یاران خود را به شناسایی احادیث صحیح از ناصحیح دعوت می‌کردند. اهل درایه و حدیث، موازین و ضوابطی را برای تشخیص احادیث جعلی مطرح کرده‌اند که مهم‌ترین آن، قرآن کریم است. علاوه بر تصریح خود قرآن کریم که در سوره فرقان به وضوح به آن اشاره شده است، پیامبر و ائمه اطهار در موارد متعدد پیروان خود را به مقابله احادیث با قرآن کریم فراخوانده‌اند (حسینی طباطبایی، ۱۴۲۱). دومین میزان تشخیص احادیث نادرست، سنت مسلم پیامبر است که اگر حدیث نادری در برابر آن قرار دیگر، حدیث مزبور مطرود است (همان). میزان مهم دیگر اجماع امت اسلامی است که اگر حدیثی با آن مخالف باشد، جعلی است (همان).

از دیگر موازینی که بسیاری از حدیث‌پژوهان با تکیه بر آن به طرد احادیث جعلی می‌پردازند، استدلال‌ات عقلی است که در احادیث نبوی و ائمه اطهار به اهمیت و حجیت آن اشاره شده است (همان). ضابطه دیگری که می‌تواند حدیث‌شناس را در تعیین احادیث باطل یاری دهد، تاریخ صحیح است که ناهمخوانی زمانی و مکانی را می‌توان براساس آن تشخیص داد. اهل حدیث همچنین با معیار قرار دادن احادیث متواتر می‌توانند ناهمخوانی احادیث ساختگی را با آن‌ها تشخیص دهند (همان).

احادیث معمولاً در دو مبحث نقد سند (نقد بیرونی) و نقد متن (نقد درونی) مورد داوری و نقد قرار می‌گیرد. در نقد بیرونی، کیفیت سند موردنظر است که در این مورد با رجوع به کتب رجالی، راویان حدیث مورد مذاقه قرار می‌گیرد. در نقد بیرونی متن و محتوای حدیث با معیار موازین حدیث‌پژوهی که کمی قبل‌تر بیان شد، بررسی می‌شود.

منقبت و فضیلت اهل بیت، بخش قابل توجهی از منابع حدیثی و روایات را دربر می‌گیرد. این امر، سبب شد تا از همان قرون نخستین اسلامی مولفانی به نگارش در آن زمینه همت گمارند. به تدریج به جهت مقام والای اهل بیت نزد مردم نگارش کتب و رسالات در این زمینه رشد چشمگیری یافت.

درخصوص گرایش مذهبی این نگارندگان باید خاطر نشان کرد که در هر دو مذهب شناخته شده اسلامی؛ یعنی تشیع و تسنن درباره مناقب اهل بیت، کتب بسیاری نوشته شده است. در میان فرقه‌های متعدد تسنن با گرایش‌های شافعی، حنبلی و مالکی مولفانی به نگارش مناقب اهل بیت همت گماشته‌اند، اما این امر در مورد شاخه شافعی مذهب که ارادت خاص نسبت به اهل بیت داشته، نمود بیشتری دارد. آنچه در این مورد حائز اهمیت است، جهت‌گیری‌های سیاسی و مذهبی اهل سنت است که موجبات جعل احادیث را فراهم کرده است. در همین راستا، برای حفظ و حراست از میراث و مقام اهل بیت باید احادیث ساختگی از احادیث معتبر تمیز داده شود.

مقاله پیش رو، نقد و بررسی رساله‌ای در موضوع فضیلت حضرت زهرا (س) است که به قلم نویسنده‌ای از علمای شافعی مذهب به رشته تحریر درآمده است. در ابتدا به معرفی نویسنده و توصیف کوتاه باب‌های رساله پرداخته شده است. سپس با تمسک به ضوابط حدیث پژوهی، رساله در دو بعد سندی و محتوایی مورد داوری واقع شده است.

۱. معرفی رساله

حضرت زهرا (س) به جهت جایگاه ویژه‌شان در میان اهل بیت، توجه بسیاری از مناقب‌نگاران را به خود جلب کرده‌اند. علمای اهل سنت نیز در کتب خود به فضایل این بانوی بزرگوار پرداخته‌اند. از جمله این علما، محمد حجازی بن محمد بن عبدالله مصری معروف به واعظ قلقشندی است که متاسفانه اطلاعات اندکی درباره وی وجود دارد.

قلقشندی از عالمان شافعی مذهب بوده و اصلیت او به قلقشنده برمی‌گردد. از این جهت از دیار مورخ و نسب‌شناس مشهور ابوالعباس احمد علی بن احمد بن عبدالله قلقشندی نویسنده کتاب *نهاية الأرب في معرفة انساب العرب و صبح الأعشى في صناعة الإنشاء* است. وی در باکری از منازل حج در راه حجاز در ۹۵۷ قمری متولد شد و در قاهره پرورش یافت. سرانجام پس از عمری تلاش علمی و نگارش کتب مختلف در

۷۸ سالگی به جوار ایزدی پیوست. المحبب، وی را خاتم علما معرفی کرده که در زمینه معارف الهی شهرت فراوانی داشت. تعداد مشایخ وی بالغ بر ۳۰ نفر ذکر شده که این امر نشان‌دهنده وسعت علمی وی است. از تالیفات او می‌توان به «الاستعلام فی رؤیه النبی علیه السلام فی المنام»، «البرهان فی اوقاف السلطان»، «شرح الفیه السیوطی» و «شرح الجامع الصغیر» اشاره کرد (المحبب، بی‌تا؛ زرکلی، ۱۳۹۶ و قلقشندی، ۱۳۸۵).

قلقشندی، رساله‌ای با عنوان «اتحاف السائل بما لفاطمه من المناقب و الفضائل» به پیشنهاد یکی از اولیا و پرهیزگاران عصر خود نگاشته است (قلقشندی، ۱۳۸۵). این رساله به صورت تک‌نگاری، مناقب فاطمه‌زهرا (س) را جمع‌آوری کرده است. از رساله موردنظر دو نسخه خطی به دست آمده که نسخه اول در مکتبه احمدیه در کتابخانه جامع زیتونیه تونس نگهداری می‌شود و دیگری در دارالکتب مصریه است. از این اثر چند نسخه چاپی نیز موجود است.

نسخه مبنا در این مقاله، کتاب اتحاف السائل بما لفاطمه من المناقب و الفضائل است که توسط مجمع العالمی للتقريب المذاهب الإسلامی در ۱۳۸۵ چاپ شده است. از این رساله نسخه چاپی دیگری نیز موجود است که مؤسسه الزهرا در مجموعه‌ای تحت عنوان «فضائل فاطمه الزهراء» در ۱۴۱۶ ق مری به چاپ رسانده است.

این رساله در پنج باب تنظیم شده است:

باب اول: مولف در این باب به مباحثی چون ولادت حضرت زهرا و القاب ایشان می‌پردازد. وی در ابتدا نظرات متفاوتی را در باب زمان ولادت حضرت زهرا را ذکر کرده است. سپس در باب القاب فاطمه، زهرا و بتول و سبب این نام‌گذاری، اشاره‌ای کوتاه داشته است. در ادامه بطلان روایاتی را در باب تسمیه نام‌های حضرت بیان کرده و سخن خود را در این باب با بیان محبوبیت فاطمه نزد رسول خدا (ص) به پایان رسانده است (قلقشندی، ۱۳۸۵).

باب دوم: در این باب، درخصوص ازدواج حضرت زهرا و مسائل مربوط به آن به طور مفصل به بحث پرداخته شده است. در ابتدا موضوع سن حضرت در زمان ازدواج، مطرح شده که در روایات مربوطه، سن حضرت را از ۱۵ سال تا ۲۱ سالگی ذکر شده است. در ادامه بحث، ازدواج حضرت فاطمه با علی (ع) را از قول ابن مسعود و طبرانی به امر خداوند دانسته است. سپس روایت مشهور انس بن مالک را در باب خواستگاری ابوبکر و

عمر از فاطمه (س) و رد خواسته آنان از جانب رسول خدا و درخواست آن دو از حضرت علی (ع) برای خواستگاری از حضرت فاطمه مطرح شده است. مولف در ادامه به بحث درباره جهیزیه حضرت و ولیمه شب عروسی پرداخته و در این مرتبه هم روایات متفاوت را آورده است. سپس تعارض و تناقضی که در آن وجود داشته را ذکر کرده است (همان).

باب سوم: این باب دربرگیرنده ۴۷ حدیث در مورد فضایل حضرت زهرا (س) است. این احادیث در مدح و ستایش حضرت زهرا (س) بوده که شان و مقام آن حضرت را نشان می دهد. در کل این احادیث را می توان در دو بخش تقسیم کرد؛ بخش اول، احادیث رسول الله درباره فاطمه زهرا مبتنی بر نهی کردن آزار و اذیت حضرت و تشویق به شاد کردن ایشان است. حضرت محمد (ص) در روایات بسیاری آزار و اذیت فاطمه را همسنگ با آزار و اذیت خود و مسرور کردن آن حضرت را مانند مسرور کردن خود دانسته است. این دسته روایات، نشان دهنده محبوبیت و علاقه وافر حضرت محمد (ص) به دخترشان است. دسته دیگر، بیشتر شان و رتبه معنوی و اخروی حضرت را بیان می کند و بر حرمت جهنم بر فاطمه، علی، حسن و حسین، معرفی حضرت زهرا به عنوان سرور زنان بهشت پس از مریم و اولین داخل شدگان به بهشت، اشاره می کند (همان).

باب چهارم: در این باب خصائص مختص حضرت زهرا (س) بیان شده است. این ویژگی ها در شش مورد بیان شده که از نظر قلمشندی جزو افتخارات حضرت بوده و مقام و رتبه بالای ایشان را بر دیگران نشان می دهد.

اولین ویژگی که با استناد به منابع مختلف سنی و شیعه بوده، بحث درباره روایات مختلف حدیث «فاطمه سرور زنان اهل بهشت پس از مریم است»، است.

ویژگی دومی که بر آن تاکید شده، آزادی حضرت در انتخاب شوهر بوده و از قول طبری نقل شده که در صورت عدم رضایت آن حضرت، ازدواج با ایشان حرام بوده است. البته مولف این ویژگی را تنها مختص حضرت فاطمه ندانسته، بلکه دیگر دختران رسول خدا و کسانی که منتسب به نبوت بودند، مشمول این امر برشمرده است.

ویژگی سوم که مولف آن را با استناد به علمای اهل سنت از ام سلمه نقل کرده، اشاره به این مطلب است که آن حضرت هیچ گاه حیض نمی شد.

چهارمین ویژگی این حضرت این بود که ایشان گرسنه نمی‌شدند. این امر را قلشندی با استناد به دعایی بیان کرده که حضرت رسول در حق دخترشان ادا کردند. وی به نقل از عمران بن حصین نقل کرده که زمانی با رسول خدا بودم و حضرت فاطمه از فرط گرسنگی چهره‌شان زرد شده بود. حضرت نیز در حق ایشان دعایی فرمودند و از آن هنگام به بعد دیگر حضرت فاطمه گرسنه نشدند.

ویژگی پنجم که مولف بیشتر با تاکید به منابع اهل سنت چون ابن سعد، ام سلمه و امام احمد آن را ذکر کرده، این است که حضرت فاطمه تنها فردی بودند که پس از مرگ غسل داده نشد، بلکه پیش از مرگ خودشان را غسل دادند. البته قلشندی در پایان این روایت اشاره می‌کند که بسیاری معتقدند حضرت علی (ع) یا اسماء بنت عمیس ایشان را پس از مرگ غسل داده‌اند.

ویژگی ششم که مولف قصد دارد از طریق آن برتری فاطمه بر دیگر فرزندان رسول خدا نشان دهد، اشاره به این قضیه است که نسب رسول خدا تنها به واسطه حضرت فاطمه حفظ شد و نسب دیگر فرزندان رسول خدا منقرض شد (همان).

باب پنجم: مولف در این باب به ذکر ۱۰ حدیث از حضرت فاطمه (س) پرداخته است. وی در ابتدای این باب یادآور شده که به سبب عمر کوتاه حضرت، تنها همین احادیث به دست آمده است. سپس اشعاری از آن حضرت را بیان کرده که در سوگ پیامبر و مقام و جایگاه حضرت علی (ع) سروده شده است (همان).

هدف مولف از تالیف این رساله جمع‌آوری مناقب فاطمه زهرا (س) است. قلشندی در نوشتن این رساله مدنظر داشته تا به ذکر روایات متعدد درباره مناقب حضرت زهرا بپردازد. وی روایات متعدد را در باب مسائل مورد بحث خود ذکر می‌کند.

۲. بررسی سندی

مولف در تدوین این رساله به روایان مختلفی ارجاع داده که همه موارد آن به دقت استخراج شده است. تعداد این روایان بالغ بر ۴۰ نفر است. بیشترین روایات قلشندی، از طبرانی است که ۲۸ بار به وی استناد کرده است. از دیگر روایان وی، حاکم نیشابوری ۱۴ بار، عایشه ۱۰ بار، ابن حجر عسقلانی ۸ بار، ابن جوزی ۹ بار، ترمذی ۷ بار، ابن سعد ۷ بار، ابن عباس ۸ بار، ابن اسحاق ۴ بار، ابن ماجه ۴ بار، ابوهیریه ۷ بار، عمران بن حصین ۳

بار، امام احمد ۹ بار، ابن عساکر ۵ بار و از بخاری، ام سلمه، مدائنی، سهیلی، اسامه بن زید، ابویوب انصاری، جابر بن عبدالله انصاری، زبیر بن بکار، ذهبی، ابن شاذان، طبری و ابوبکر شافعی تنها یک یا دو مرتبه روایت کرده است.

با نگاهی به روایانی که مولف به آن‌ها استناد جسته است، می‌توان دریافت که آن‌ها گرایش‌های متفاوتی داشته‌اند. برای فهم عمیق‌تر این موضوع، سعی می‌شود تا سندیت و اعتبار روایات به نقد و بررسی گذاشته شود.

دسته‌ای از احادیث مورد استناد قلقشندی از روایان مورد اعتماد نقل شده که در اینجا به معرفی تعدادی از آن‌ها پرداخته می‌شود. طبرانی (۲۶۰-۳۶۰) که بیشتر روایات این رساله از وی نقل شده از جمله محدثین و حفاظ مورد اعتماد اهل سنت است که مشایخ حدیثی وی هزار نفر بوده‌اند (سمعانی، ۱۹۶۲).

ابوعیسی محمد بن عیسی ترمذی (۲۰۹-۲۷۹) از روایان مورد اعتماد و مشهور اهل سنت است. کتاب مشهور وی، سنن ترمذی یا جامع ترمذی، جزو کتب صحاح سته اهل سنت است. چنان‌که خود وی گفته، کتابش را بر محدثان حجاز، عراق و خراسان عرضه کرده و مورد تایید آنان قرار گرفته است. اهمیت و جایگاه این کتاب نزد اهل سنت به گونه‌ای است که برخی از علما در تمجید آن گفته‌اند: «هرکس در خانه‌اش سنن ترمذی نباشد، گویا پیامبری در خانه دارد» (ذهبی، ۱۹۹۶).

جلال‌الدین سیوطی (۸۴۹-۹۱۱)، یکی از حدیث‌پژوهان و کلام‌شناسان مورد اعتماد شافعی‌مذهب است. وی، روایاتی درباره فضایل اهل بیت به صورت پراکنده در باب اهل بیت نقل کرده که حبیب‌الله صادقی آن‌ها را در کتابی گردآورده است (صادقی، بی‌تا).

ابن شاذان، متکلم و فقیه معروف امامی مذهب بنا به گفته شیخ صدوق، صحابه معروف امام حسن عسکری بوده و در عصر غیبت صغری (۲۶۰-۳۲۹) از وکلای امام در نیشابور به‌شمار می‌رفت (صدوق، ۱۳۸۵). وی در قرن سوم هجری، بیشترین نفوذ را در منطقه خراسان به‌ویژه شهر نیشابور داشته است. شمار تالیفات وی بیش از ۱۸۰ تالیف بوده که از جمله آن، «الفرایض الصغیر»، «الفرایض الکبیر»، «الرد علی ابن کرام»، «المسائل فی العالم و حدوثة»، «الرد علی الباطنیه و القرامطه»، «النقض علی عبید فی الطلاق» و «تبیان اهل ضلاله» است (مازندرانی، ۱۳۱۰).

ابویوب انصاری، دیگر راوی ثقه و مورداعتماد است که محدثان به روایات وی اهمیت بسیاری می‌دهند. وی به سبب نزدیکی بودنش به رسول‌الله (ص)، روایات زیادی در زمینه‌های مختلف از آن حضرت نقل کرد. از این رو، او را حافظ سنت نبوی و مکثر در حدیث خوانده‌اند (ابن سعد، ۱۴۱۰ و ابن اثیر، ۱۴۰۹).

حاکم نیشابوری یکی از بزرگ‌ترین محدثان شافعی مذهب عصر خود بود که بسیاری از عالمان اهل سنت وی را از محدثان مورداعتماد دانسته‌اند، اما عقیده داشتند که وی به مذهب شیعه تمایل داشته است (سمعانی، ۱۳۸۲ و ذهبی، ۱۹۹۶). این امر به سبب انصاف علمی وی بوده که احادیث روایان شیعی مذهب را در کتاب ارزشمندی به نام المستدرک علی الصحیحین آورده است.

در میان این روایان، افرادی بودند که روایات آن‌ها سندیت و اعتبار چندانی نداشت. از این جمله عکرمه بن ابوجهل بود که بنا به نقل علماء اهل سنت از دشمنان سرسخت رسول خدا بوده که در عصر جاهلیت با پیامبر عداوت می‌ورزید و تا زمان فتح مکه ایمان نیاورد. بعدها نیز در جرگه خوارج درآمد (ابن عبدالبر، ۱۴۱۲؛ ابن اثیر، ۱۴۰۹ و عسقلانی، ۱۴۱۵). علمای رجال، عکرمه را به عنوان فردی کذاب که از خود حدیث وضع می‌کرده، معرفی کرده‌اند تا آنجا که برخی از آنان اظهار کردند که «عکرمه دروغگوست، چیزی را که صبح می‌گوید، شب تکذیب می‌کند و مخالف آن را می‌گوید» با این حال عده‌ای، وی را توثیق کرده‌اند و بخاری صدق او را ترجیح داده و روایات بسیاری از او ذکر کرده است. در حالی که مسلم نیشابوری کذب او را ترجیح داده و جز یک روایت - که به آن حدیث هم اعتماد نکرده و برای تقویتش حدیثی را از سعید بن جبیر در همان مورد نقل می‌کند - دیگر روایتی از او نقل نکرده است (ابوریه، بی‌تا).

ابوعبدالله محمد بن اسماعیل بخاری (۱۹۴-۲۵۶)، صاحب کتاب صحیح بخاری - از مهم‌ترین کتب روایی اهل سنت - جزو صحاح‌السته به‌شمار می‌رود. برخی از محدثین از جمله احمد بن حنبل، یحیی بن معین و علی بن مدینی روایات وی را صحیح دانسته‌اند. سندیت این کتاب از منظر برخی علما تا آنجاست که آن را صحیح‌ترین کتاب پس از کتاب خدا معرفی کرده‌اند، اما برخی محققان حدیث‌شناس اهل سنت، رجالی را که بخاری از آن‌ها روایت نقل کرده، افرادی غیرثقه معرفی کرده‌اند. از آن جمله ابن حجر

عسقلانی است که در مقدمه جلد دوم خود بر شرح صحیح بخاری نام ۴۰۰ تن از روایان ضعیف را آورده است (ابوریه، بی تا و عسقلانی، ۱۴۰۸).

ابوهریره در کتاب‌های علم رجال شیعه به عنوان فردی یاد شده که روایات بسیاری را جعل کرده و به پیامبر نسبت داده است. شیخ صدوق روایتی را نقل می‌کند که سه نفر به پیامبر بسیار دورغ نسبت می‌دادند که یکی از آن‌ها ابوهریره بود. انتقاد نسبت به ابوهریره تنها به شیعیان منحصر نیست، بلکه اهل سنت نیز او را واضح حدیث دانسته و تکذیبش کردند (ابوریه، بی تا). علاوه بر آن، ابوهریره به عنوان فردی شناخته شده که به نشر اسرائیلیات پرداخته و اخبار کعب الاحبار و عبدالله بن سلام را در بین مسلمانان منتشر ساخت (همان).

ابوالفرج عبدالرحمن بن علی بن محمد جوزی بغدادی (۵۹۷-۵۰۸ ق) معروف به «ابن جوزی» یکی از دانشمندان مهم و قابل توجه اهل سنت است که کتاب‌های فراوانی در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی مانند تفسیر قرآن، حدیث، اخلاق، رجال، صحابه‌شناسی، سیره نبوی و تاریخ اسلام نوشته که مورد توجه و استناد متأخران قرار گرفته است. ابن جوزی مثل سایر تراجم‌نویسان و علمای اهل سنت، اعتقاد به تشیع را دلیل بر ضعف راوی دانسته و با عبارتهایی مثل «کان یمیل الی الرفض» یا «الی التشیع»، «کان یرمی بالاعتزال و الرفض»، «یتظاهر فی الغلو و الرفض»، «و لا یعظم بیت الخلافة» خواسته است که روایان شیعه را تضعیف و رد کند. وی با شیعیان دشمنی و کینه مخصوصی داشته و با تشیع به عنوان بدعت مبارزه می‌کرد به طوری که همه علمای شیعه بغداد را از منبر منع کرد. حسینی کاشانی در پایان‌نامه خود پس از برشمردن خطاهای سندی و محتوایی ابن جوزی در باب فضایل اهل بیت به این نتیجه رسیده که ریشه همه خطاهای او تعصب مذهبی و نگاه یک سویه او به احادیث بوده که مانع از به کارگیری صحیح ملاک‌های نقد حدیث شده است؛ ملاک‌هایی که خود بر درستی آن‌ها صححه گذاشته است (حسینی کاشانی، ۱۳۸۵).

تنوع روایان مورد استناد قلقشندی، حاکی از آن است که وی قصد نداشته تا دست به گزینش روایات بزند، بلکه درصدد بوده تا با ذکر روایات متفاوت و گاه متناقض، موارد اختلاف آن را یافته و به تشریح آن پردازد.

۳. بررسی محتوایی

رساله مورد بررسی در این مقاله، یک تک‌نگاری درباره فضائل حضرت زهرا (س) است. چنانچه از فحوای کلام نویسنده برمی‌آید، وی سعی داشته در حد توان به جمع‌آوری مناقب حضرت زهرا (س) پردازد.

۳-۱. نکات مثبت

۳-۱-۱. ذکر روایت‌های متفاوت

مؤلف در برخی موارد مانند سن ازدواج حضرت زهرا (س) بدون ذکر روایان به موارد اختلاف اکتفا کرده است. وی بیان کرده که روایان، سن حضرت را ۱۵، ۱۶، ۱۸ و ۲۱ سال ذکر کرده‌اند، اما هیچ تحلیلی در باب درستی یا عدم درستی آن ارائه نمی‌دهد (قلقشندی، ۱۳۸۵).

۳-۱-۱-۱. رد روایات ضعیف

از خصوصیات مثبت این رساله، رد روایاتی است که از نظر تحلیل تاریخی اشتباه به نظر می‌رسد. به طور مثال در باب اول، زمانی که مؤلف در مورد القاب حضرت زهرا (س) و وجه تسمیه آن، سخن می‌راند، بحثی را در مورد بطلان وجه تسمیه برخی القاب باز کرده است. پس از ذکر روایات صحیح در باب وجه تسمیه حضرت فاطمه (س)، روایاتی که مربوط به نام‌گذاری آن حضرت قبل از بعثت است - به دلیل ولادت ایشان بعد از بعثت - رد کرده است. قلقشندی با استناد به صحیح دانستن روایاتی که فاطمه قبل از بعثت متولد شده، بطلان روایاتی را که علت وجه تسمیه فاطمه (س) را مربوط به شب معراج پیامبر دانسته‌اند، ثابت می‌کند (همان).

این روایات به قرار ذیل است:

- حاکم در مستدرک از سعد بن مالک نقل کرده که پیامبر (ص) فرمود: «در آن شبی که به معراج برده شدم، جبرئیل یک گلابی از بهشت برایم آورد. آن را خوردم و خدیجه به فاطمه حامله شد، پس هر وقت مشتاق بوی بهشت می‌شوم، گردن فاطمه را می‌بویم» (ر. ک: حاکم نیشابوری، بی‌تا).

- از خطیب بغدادی روایت شده است که در شب معراج، جبرئیل از بهشت به پیامبر(ص)، سیبی داد و آن در صلب او تبدیل به نطفه‌ای شد. هنگامی که به زمین آمد با خدیجه همبستر شده و وی به فاطمه (س) حامله شد.

طبق نظر روایات صحیح شیعه، ولادت حضرت زهرا (س)، سال پنجم بعثت بوده است (ر. ک: یوسفی غروی، ۱۴۱۷ و عاملی، ۱۴۲۶). بنابراین، سندهای این روایت از نظر شیعه صحیح و معتبر است.

بررسی منابع اهل سنت نیز نشان می‌دهد که این روایت از طرق و اسناد متعدد از جمله از طریق عمر بن خطاب (ذهبی، ۱۹۹۵)، ابن عباس (الطبری) و عایشه (القرشی، ۱۴۱۵) نقل شده است. همچنین علمای اهل سنت، اقوال متعددی را درباره معراج پیامبر (ص) مطرح می‌کنند. طبق چند قول، معراج حضرت را در سال اول (المرداوی، بی تا) و ۱۸ ماه بعد از آن (قرطبی، ۱۳۶۴) می‌دانند. بنا بر روایتی، زمان معراج قبل از بعثت پیامبر(ص) دانسته شده است. حتی، برخی علمای اهل سنت، قائل به تعدد معراج بوده و تصریح کرده‌اند که معراج پیامبر ۳۰ بار واقع شده است (حلبی، ۱۴۰۰ ق).

۳-۱-۱-۲. ذکر روایات متناقض

از دیگر امتیازات ویژه آن، جمع روایات متناقض و ذکر موارد اختلاف میان راویان است. وی در باب دوم که به بحث درباره ازدواج حضرت زهرا (س) پرداخته، ابتدا به تفصیل روایات متعدد را ذکر کرده و سپس تعارض آن‌ها را آورده است. به طور مثال در باب ولیمه شب عروسی حضرت زهرا (س)، روایت متفاوت انس بن مالک و عبدالله بن ریده را به طور مفصل بیان کرده است. به گفته قلقشندی، انس بن مالک روایت کرده که ولیمه از همان پول زره حضرت علی (ع) تهیه شده است، اما عبدالله بن ریده، آورده که در شب عروسی حضرت زهرا (س)، سعد بن عباد، گوسفندی را برای ولیمه به آنان داد و چند نفر از انصار نیز چند صاع ذرت آوردند. قلقشندی اختلاف دو روایت در کیفیت دادن ولیمه بیان کرده، اما بر این باور است که تعارض چندانی میان آنان وجود ندارد؛ زیرا در اصل دادن ولیمه اختلافی میان آن‌ها نیست (قلقشندی، ۱۳۸۵).

۲-۳. نکات ضعف

۱-۲-۳. عدم تحلیل روایات

از نکات مورد نقد در باب سوم مربوط به خواستگاری حضرت علی (ع) از جویریة دختر ابوجهل است. مضمون این رویداد که در قالب سه روایت به نقل از ابن عباس و مسور بن مخرمه ذکر شده، این است که حضرت علی (ع) پس از ازدواج با حضرت زهرا (س) با دختر ابوجهل ازدواج کرده است. پیامبر پس از اینکه متوجه این امر شد، فرمود: «به خدا قسم دختر رسول خدا با دختر دشمن خدا نزد یک کس جمع نخواهد شد» (همان). مضمون این حدیث که گویا قلقشندی نیز آن را تایید کرده در آن زمان ابوجهل زنده بوده است در حالی که ابوجهل در رمضان سال دوم در جنگ بدر کشته شد (شهیدی، ۱۳۶۴).

در حدیث دیگری به نقل از سریر بن عقیلة، این امر را چنین بیان کرده که پس از اینکه پیامبر متوجه خواستگاری علی (ع) شد به ایشان فرمود: «فاطمه پاره تن من است نباید او را ناراحت کنی». پس از آن، حضرت از این امر روی گرداندند. تنها راوی این حدیث سریر بن عقیلة است در حالی که اگر چنین امر مهمی روی می‌داد باید دیگران نیز آن را نقل می‌کردند. علاوه بر آن، ناقلین این روایت، مسور بن مخرمه، دو سال پس از هجرت پیغمبر به مدینه در شهر مکه به دنیا آمد و هنگام رحلت رسول خدا هشت سال سن داشت. بنابراین، نمی‌توانست ناقل روایتی از پیامبر (ص) باشد. البته این روایت، پایه و اساس استواری ندارد و کذب آن در کتب و پژوهش‌های متعدد تاریخی و حدیثی روشن شده است (ر. ک: حسینی میلانی، ۱۳۸۶ و شهیدی، ۱۳۶۴).

۱-۲-۳. ترجیح روایتی بر روایت دیگر بدون ذکر دلیل

از دیگر نواقص رساله، این است که گاهی مولف روایتی را بر دیگر روایت ارجح دانسته و آن را ملاک ارزیابی خود قرار داده‌است، بدون اینکه استدلالی درباره پذیرش آن داشته باشد. به عنوان مثال، در باب چهارم که خصائص حضرت زهرا (س) را بر دیگران بیان می‌کند، امتیازات ویژه آن حضرت را چنین برمی‌شمرد که آن حضرت پس از مرگ غسل داده نشدند، بلکه خودشان پیش از مرگ این کار را انجام دادند. مولف در انتهای بیان این خصیصه عنوان می‌کند که افراد بسیاری اعتقاد به غسل حضرت علی (ع) یا اسماء

بنت عمیس دارند، اما بدون هیچ دلیلی این روایات را مورد بی‌اعتنایی قرار داده و حتی نام هیچ کدام از این راویان را بیان نمی‌کند (قلقشندی، ۱۳۸۵)

در همین باب، مولف خصائصی را ذکر می‌کند که شاید در برابر امتیازات و مناقب دیگر حضرت چندان اهمیتی نداشته باشد. از جمله این امتیازات، شرکت در مباحثه بود که در هیچ کجای این رساله به آن اشاره‌ای نشده است. در حالی که بسیاری از علمای عامه و راویانی که قلقشندی بارها در رساله خود از آن‌ها روایت نقل کرده، آن را به طور مفصل بیان کرده‌اند. در این باره، ابن سعد در کتاب طبقات الکبری در ترجمه الحسین (ع) می‌نویسد: در جریان مباحثه با علمای نجران پیامبر (ص) دست فاطمه، حسن و حسین علیهم‌السلام را گرفت و گفت: اینها فرزندان من هستند (ابن سعد، ۱۴۱۰). حاکم نیشابوری نیز در کتاب مستدرک الصحیحین می‌نویسد: وقتی که آیه مباحثه نازل شد، پیامبر (ص)، علی، فاطمه، حسن و حسین -علیهم‌السلام- را خواند و گفت: «اللهم هولاء اهلی: بارخدا یا اینها اهل من هستند» (حاکم نیشابوری، بی‌تا).

۳-۲-۲. ذکر روایات بدون تناسب معنایی

از دیگر نواقص باب سوم، ذکر احادیث فضایل حضرت زهرا (س) بدون هیچ‌گونه بررسی و تقسیم‌بندی است به طوری که خواننده با ذکر احادیثی روبه‌رو می‌شود که گویا هیچ تناسبی با هم ندارند.

برخی از این احادیث عبارتند از:

- فاطمه پاره تن من است، هر کس او را بیازارد، مرا آزرده است.
- فاطمه و علی و حسن و حسین در حظیره قدس (جایگاه قدس) در گنبد سفیدرنگی که سقش به عرش خداوندی منتهی می‌شود جای داده شده‌اند (قلقشندی، ۱۳۸۵).
- راوی گوید از رسول خدا شنیدم که بر منبر فرمود: بنی هشام بن مغیره از من اجازه خواستند دخترشان را به علی تزویج کرده و به همسری بدهند. به آنان اجازه نمی‌دهم، اجازه نمی‌دهم، اجازه نمی‌دهم (و علی حق ندارد، چنین کاری بکند) مگر اینکه دخترم را طلاق دهد و دختر آنان را بگیرد چه اینکه فاطمه پاره تن من است و آنچه او را بیازارد، مرا آزار می‌دهد (همان).

در مورد این روایت باید ذکر شود که تنها راوی این سخن، مسور بن مخرمه است که به جهت انتساب به ناصبی‌گری در مورد روایاتش تردید جدی وجود دارد. وی، جزو لشکریان عبدالله بن زبیر بود که در حمله به خانه کعبه حضور داشت و نسبت به خاندان پیامبر(ص) دشمنی بسیاری داشت (ابن سعد، ۱۴۱۰). همچنین روایت «فاطمه پاره تن من است» با سندهای متعدد از دیگر اصحاب پیامبر(ص) نقل شده است و هیچ ذکری از ازدواج حضرت علی (ع) با فرد دیگری در آنجا نشده است (الحربی، ۱۴۰۵ق؛ النصیبی، ۲۰۰۴ و الأصبهانی، ۱۴۰۵). بنابراین، چنین سخنی تنها برای تخریب چهره حضرت علی (ع) بیان شده است. به خصوص که این سخن با روایت معتبری که از امام علی (ع) رسیده، مخالف است. بنا بر آن روایت، امام علی(ع) می فرماید: «به خدا قسم در طول دوران زندگی فاطمه را غضبناک نکردم و بر کاری ناخواسته وادار نمودم و او هم مرا خشمناک نساخت و در کاری نافرمانی نمود».

- پیامبر (ص) به حضرت فاطمه (س) فرمود: خداوند با رضای تو خشنود می‌شود و با خشم تو خشمگین می‌شود (قلقشندی، ۱۳۸۵).

- ای فاطمه! بر مرارت‌های دنیا صبر پیشه کن (همان).

۳-۲-۳. بی‌دقتی در ذکر تعداد روایات حضرت فاطمه (س)

از مواردی که به نظر می‌رسد مولف درباره آن به خطا رفته باب پنجم است. وی تعداد احادیث باقی مانده از حضرت زهرا(س) را به سبب عمر کم آن حضرت، تنها ۱۰ حدیث ذکر کرده است در حالی که در منابع حدیثی اهل سنت و شیعه می‌توان موارد بسیاری را یافت که قلقشندی آن را ذکر نکرده است.

- ما اهل بیت رسول خدا، وسیله ارتباط خدا با مخلوقات و برگزیدگان خداییم، ما جایگاه پاک خدا و دلایلی روشن او و وارثان پیامبران الهی هستیم (ابن ابی الحدید، بی‌تا).

- خداوند اطاعت و پیروی از ما اهل بیت (ع) را سبب برقراری نظم اجتماعی در امت اسلامی و امامت و رهبری ما را عامل وحدت و در امان ماندن از تفرقه‌ها قرار داده است (طبرسی، ۱۴۰۳).

- همانا خوشبخت حقیقی کسی است که علی (ع) را دوست بدارد (هیشمی، ۱۴۲۲).

- خدای تعالی ایمان را برای پاکیزگی از شرک قرار داد و نماز را برای دوری از تکبر و خودخواهی (طبرسی، ۱۴۰۳).
  - خدای تعالی زکات را مایه پاکی جان و فزونی روزی و روزه را برای پابرجایی اخلاص قرار داد (همان).
  - خدای تعالی حج را موجب استحکام دیانت و عدالت را مایه وحدت و هماهنگی دل‌ها قرار داد (همان).
  - خداوند جهاد را موجب عزت و هیبت اسلام و صبر را وسیله استحقاق و شایستگی پاداش حق تعالی قرار داد (همان).
  - بهترین شما کسانی هستند که در برخورد با مردم نرم‌تر و مهربان‌ترند و با همسرانشان مهربان و بخشنده‌اند (طبری، ۱۳۷۱).
- در یک ارزیابی کلی از این رساله می‌توان اظهار داشت که قلقشندی از توجه به ابعاد گسترده‌ای از زندگی آن حضرت غافل مانده است. نمی‌توان انتظار داشت که وی در این رساله کوتاه تمامی فضایل آن حضرت را ذکر کند، اما ذکر مناقبی که حتی راویان وی به ذکر آن پرداخته‌اند بر ضعف کار می‌افزاید. از جمله این ابعاد که احادیث و روایات فراوانی نیز در این باب آمده است، کناره‌گیری حضرت از زیورهای دنیا است.
- بنا به روایتی که در مسند احمد بن حنبل به نقل از ثوبان آمده است، روزی حضرت محمد (ص)، پس از برگشت از جنگ به سراغ حضرت زهرا (س) رفتند. پس از آن، مشاهده کردند که حضرت برای خانه خود پرده‌ای خریده و دو بازوبند نیز در دست حسن و حسین بود. پیامبر بدون اینکه وارد خانه شود، برگشت. پس از آن حضرت پرده و دو بازوبند را به ثوبان داد تا به خانواده‌ای فقیر بدهد (احمد بن حنبل، بی‌تا).
- از دیگر امتیازات حضرت که بسیاری از علمای عامه و خاصه به آن اذعان دارند و قلقشندی تنها به آن اشاره‌ای کوتاه در قسمت احادیث داشته است، آیه تطهیر یا همان حدیث کسا است. تفسیر و توضیح این حدیث در کتب بسیاری از راویان مولف آمده است. ابن عساکر در کتاب تاریخ دمشق در ترجمه امیرالمومنین علی (ع) از ابی سعید خدری می‌نویسد: «پیامبر (ص) بعد از نزول آیه «و امر اهلک بالصلاه واصطبر علیها» به مدت ۸ ماه هنگام نماز صبح در جلوی درب خانه علی (ع) و حضرت زهرا (س) می‌آمد و می‌گفت: «الصلاه رحمکم الله انما یریدالله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت ویطهرکم

تطهیرا» (ابن عساکر، بی‌تا). طبرانی در المعجم‌الکبیر آورده است: «زینب بنت ام سلمه می‌گوید که رسول خدا (ص) در نزد ام سلمه بود که حسن، حسین و فاطمه -علیهم السلام- بر حضرت وارد شدند. حسن در یک سو و حسین در سوی دیگر پیامبر (ص) نشستند و حضرت زهرا (س) نیز در میان این دو قرار گرفت. سپس پیامبر (ص) فرمود: «رحمه الله وبرکاته علیکم اهل البیت انه حمید مجید» (طبرانی، بی‌تا). حاکم نیشابوری و احمد بن حنبل، دیگر روایان مولف نیز مضمون این حدیث را از فضایل و برتری‌های حضرت زهرا برشمرده‌اند (حاکم نیشابوری، بی‌تا و صادقی، بی‌تا). از دیگر برتری‌های حضرت زهرا (س) بر دیگران که طبرانی، راوی قلqشندی نیز به آن پرداخته در حدیثی از حضرت زهرا (س) گنجانده شده است؛ در این حدیث آمده است: «تمام فرزندان زنان به پدر منسوبند سواى فرزندان من که خود، خویش و پدر ایشان» (قندوزی، بی‌تا).

بحث و نتیجه‌گیری

این رساله نمونه‌ای از ارادت و توجه خاص علمای عامه به فضایل حضرت فاطمه زهرا (س) است. مولف در تدوین آن قصد داشته تا آنجا که ممکن است به جمع‌آوری مناقب حضرت زهرا پردازد که آن را در پنج باب در موضوعات مختلف بیان کرده است. از مهم‌ترین ویژگی‌های این اثر، کثرت و تنوع روایان در آن است. این تنوع را می‌توان در مذهب روایان، تقدم و تاخر و میزان وثوق آنان یافت. قلqشندی تلاش کرده که از روایان مورد اعتماد استفاده کند، اما در میان آنان افرادی دیده می‌شوند که نزد علمای رجال چندان مورد وثوق نیستند.

از امتیازات ویژه این رساله این است که پس از نقل روایات گوناگون در باب مساله- ای خاص، موارد اختلاف محتوایی این روایات را نیز نقل می‌کند. با وجود اینکه مولف سعی کرده تا روایات گوناگون و گاه متضاد را با همدیگر جمع کند، اما در این امر چندان موفق نبوده است.

استفاده فراوان از روایات اهل سنت و ارزیابی براساس آن، نشان می‌دهد که قلqشندی گاهی از دایره انصاف علمی خارج شده است. علاوه بر آن، مولف گاهی از روایاتی استفاده کرده که از نظر سندی و محتوایی ضعیف به نظر می‌رسد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mohammad Hassan Elahizadeh
Razieh Sirousi

<http://orcid.org/0000-0002-3119-9847>

<http://orcid.org/0000-0001-8394-7141>

منابع

- ابن ابی الحدید. (بی تا). شرح نهج البلاغه. بیروت: دارالحياء الكتب العربيه.
- ابن اثیر. (۱۴۰۹). اسد الغابه فی معرفه الصحابه. بیروت: دارالفکر.
- ابن سعد. (۱۴۱۰). طبقات الکبری، تحقیق محمد عبدالقادر عطا. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابوریه، محمد. (بی تا). اضواء علی السنه محمدیه. لبنان: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- احمد بن حنبل. (بی تا). مسند حنبل. بیروت: دارصادر.
- الأصبهانی، أحمد بن عبد الله. (۱۴۰۵ق). حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء. بیروت: دار الکتب العربی.
- حاکم نیشابوری، ابو عبدالله. (بی تا). المستدرک علی الصحیحین. بیروت: دارالمعرفه.
- الحربی، إبراهیم بن إسحاق. (۱۴۰۵ق). غریب الحدیث. تحقیق: د. سلیمان إبراهیم محمد العاید. مکه: جامعه أم القرى.
- حسینی طباطبایی، مصطفی. (۱۴۲۱). بررسی روایات ساختگی در نقد کتب حدیث. برگرفته از لینک <https://aqeeder.com/ur/book/download/265/pdf>
- حسینی کاشانی، فاطمه مرضیه. (۱۳۸۵). «نقد و بررسی روش و دیدگاه ابن جوزی در باب فضایل اهل بیت»، کتاب الموضوعات. استاد راهنما مهدی مهریزی. استاد مشاور ناصر رفیعی محمدی.
- حسینی میلانی. (۱۳۸۶). علی، خواستگاری ساختگی: بررسی و نقد داستان خواستگاری علی علیه السلام از دختر ابوجهل. قم: مرکز حقایق اسلامی.
- حلبی، علی بن برهان الدین. (۱۴۰۰ق). السیره الحلبیه فی سیره الامین المامون. بیروت: دار المعرفة.
- ذهبی، شمس الدین محمد. (۱۹۹۵). میزان الاعتدال فی نقد الرجال. تحقیق علی محمد معوض؛ عادل احمد عبدالموجود. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ذهبی، شمس الدین محمد. (۱۹۹۶). سیر اعلام النبلاء. بیروت: مؤسسه الرساله.

زرکلی، خیرالدین. (۱۳۹۶). الأعلام قاموس تراجم لأشهر الرجال والنساء من العرب والمستعربین والمستشرقین. بیروت: دار العلم للملایین.

سمعانی، عبدالکریم. (۱۳۸۲). الانساب، تحقیق: عبدالرحن معلمی یمانی. حیدرآباد: مجلس دایره المعارف عثمانیه.

شهیدی، سید جعفر. (۱۳۶۴). زندگانی فاطمه زهرا. تهران: دفتر فرهنگ نشر اسلامی. صادق، حبیب الله. (بی تا). گلچین عطر ولایت، برگرفته از کتاب جامع الصغیر سیوطی. ترجمه محمد انصاری. قم: زائر.

صدوق، ابوجعفر علی. (۱۳۸۵). کمال الدین و اتمام النعمه. ترجمه منصور پهلوان، تصحیح علی رضا اکبری. قم: جمکران.

طبرانی، ابوالقاسم سلیمان بن احمد. (بی تا). المعجم الکبیر. محقق عبدالمجید سلفی. قاهره: مکتبه ابن تیمیه.

طبرسی، ابومنصور. (۱۴۰۳). الاحتجاج، تحقیق ابراهیم بهادری، محمد هادی. تهران: اسوه. الطبری، محمد بن جریر. (۱۴۱۳). دلائل الامامة. قم: مرکز الطباعة والنشر فی مؤسسه البعثه. طبری، محمد بن جریر. (۱۳۷۱). دلائل الامامة. قم: مؤسسه بعثت.

عاملی، جعفر مرتضی. (۱۴۲۶). الصحیح من سیره النبی الأعظم. قم: دارالحديث. عسقلانی، ابن حجر. (۱۴۰۸). فتح الباری بشرح صحیح البخاری. بیروت: التراث العربی. القرشی، عبدالرحمن بن علی. (۱۴۱۵ق). الموضوعات. تحقیق: توفیق حمدان. بیروت: دار الکتب العلمیه.

قرطبی، محمد بن احمد. (۱۳۶۴). الجامع لاحکام القرآن. تهران: ناصر خسرو. قلقشندی، محمد بن محمد. (۱۳۸۵). اتحاف السائل بما لفاطمه من المناقب و الفضائل، محقق محمد کاظم موسوی. تهران: مجمع العالمی للتقریب المذاهب الإسلامیه.

قندوزی، سلیمان بن ابراهیم. (بی تا). ینایع الموده. ترجمه مرتضی توسلیان. بی جا. مازندرانی، ابن شهر آشوب. (۱۳۱۰). معالم العلماء: فهرست کتب الشیعه و اسماء المصنفین منهم قدیماً و حدیثاً، تتمه کتاب الفهرست لشیخ ابی جعفر طوسی، نجف: منشورات المطبعه الحیدریه.

المجیبی، محمد امین بن فضل الله. (بی تا). خلاصه الاثر فی اعیان القرن الحادی عشر. بیروت: دارصادر.

المرداوی، علی بن سلیمان. (بی تا). الانصاف فی معرفه الراجح من الخلاف. تحقیق محمد حامد الفقی. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

موسوی نژاد، محمود، خدایی، احمد. (١٣٨٠). حدیث ولایت به روایت مسند احمد بن حنبل. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
النصیبی، أبو بکر بن خلد. (٢٠٠٤). فوائد أبی بکر النصیبی. مصر: شركة أفق للبرمجيات
هیثمی، علی بن ابوبکر. (١٤٢٢). مجمع الزوائد و منبع الفوائد. تحقیق محمد عبدالقادر احمد عطا. بیروت: دارالکتب العلمیه.
یوسفی غروی، محمد هادی. (١٤١٧). موسوعه التاريخ الاسلامی. قم: مجمع الفكر الاسلامی.

References

- Abureh, Muhammad. (beta). *Lights on the Mohammedan Sunnah*. Lebanon: Al-Alamy Foundation for Publications. [in Arabic]
- Aḥmad ibn Ḥanbal.(beta). *Al- musnad*. Beirut: Sader House. [in Arabic]
- Al-Ameli, Sayid Ja'far Morteza. (2005). *Al-Sahih Men Sirat Al-Nabi Al-Azam*. Qom: Dar Al-Hadith. [in Arabic]
- al-'Asqalānī, Ibn Hajar. (1987). *Fath Al-Bari with the explanation of Sahih Al-Bukhari*. Beirut: Arab Heritage. [in Arabic]
- Al-Harbi, Ibrahim bin Ishaq. (1984). *Gharib Al-Hadith. Investigation: Suleiman Ibrahim Mohammed*. Mecca: Umm Al Qura University. [in Arabic]
- al-Haythami, Ali ibn Abi Bakr. (beta) *Majma' al-Zawa'id wa Manba' al-Fawa'id*. Investigation: Muhammad Abd al-Qadir Ahmad Atta. Beirut: Scientific Books House. [in Arabic]
- al-Isfahani, Ahmed bin Abdullah. (1984). *Hilyat al-Awliya' wa Tabaqat al-Asfiya'*. Beirut: Arabic Books House. [in Arabic]
- al-Mardawi, 'Ali ibn Sulayman. (beta). *al-Insaf: fi ma'rifat al-rajih min al-khilaf, Edition: Muhammad Hamid Al-Faki*. Beirut: Dar Al-Ehya Al-torath Al-Arabi. [in Arabic]
- Al-Nusabi, Abu Bakr bin Khallad. (2004). *Fawaed of Abu Bakr Al-Nusabi*. Egypt: Ofoq Software Company.[in Arabic]
- Al-Qurashi, Abdul Rahman bin Ali. (1994). *Topics*. Investigation: Tawfiq Hamdan. Beirut: House of Scientific Books. [in Arabic]
- Al-Zahabi, Shams Al-Din Abu Abdullah Muhammad. (1995). *Mizan Al -i'tidal fi naqd ar-rijal*. Investigation: Ali Muhammad Moawad; Adel Ahmed Abdel Mawgoed. Beirut: Scientific Books House. [in Arabic]
- Al-Zahabi, Shams Al-Din Abu Abdullah Muhammad. (1996). *sayr 'aelam alnubala*. Beirut: Al-Resala Foundation. [in Arabic]

- Hakim al-Nishapuri, Abu Abdullah. (beta). *Al-Mustadrak 'ala al-Sahihayn. Beirut: House of Knowledge. [in Arabic]*
- Halabi, Ali bin Burhan al Din. (1979). *Insan al-'uyrin fi sirat al-amin al-ma'mun*. Beirut: House of Knowledge. [in Arabic]
- Hosseini Kashani, Fatima Marzieh. (2006). “*Critique of Ibn Jawzi's method and view on the virtues of the Ahl al-Bayt*” *Book of Subjects*. Supervisor mahdi Mehrizi . Osul Al Din University. [In Persian]
- Hosseini Tabatabai, Mostafa. (2000). A study of fabricated narrations in the critique of hadith books. <https://aqeedeh.com/ur/book/download/265/pdf>. [In Persian]
- Husseini Milani. (2007). *Fake courtship: A study and critique of the story of Ali (as) courting the daughter of Abu Jahl*. Qom: Islamic Truth Center. [In Persian]
- Ibn Abi Al-Hadid. (beta). *Sharh Nahj al-Balaghah*. Beirut: Arab Renaissance House. [in Arabic]
- Ibn Athir. (1988). *Osd al-ghabah fi marefat alsahabah*. Beirut: House of Knowledge. [in Arabic]
- Ibn Sa'd. (1989). *Tabaqat al-Kubra*. Investigation: Muhammad Abd al-Qadir Atta. Beirut: Arab Thought House. [in Arabic]
- Mazandarany, Ibn Shahr Ashoub. (1892). *Maalem Al-Olamaa: A Catalog of Shiite Books and the Names of Their Authors, Old and New*. Najaf: Publications of the Haidari Press. [in Arabic]
- Mousavinejad, Mahmoud, Khodaei, Ahmad. (2001). *Hadith of Wilayah narrated by Musnad Ahmad Ibn Hanbal*. Qom: Islamic Publishing Institute.
- Qalqashandi, Muhammad bin Muhammad. (2006). *Ethaf al-Sāil bema le Fatima men Al-Manāgheb wa al-Fadāel*. Tehran: The World Assembly for Approaching Islamic Doctrines. [in Arabic]
- Qunduzi, Suleiman bin Ibrahim. (beta). *Yanabi Al-Mawda*. Translation: Morteza Tavassolijan. Qom. [in Arabic]
- Qurtubi, Muhammad bin Ahmad. (1985). *Jame 'lahkam Al-Quran*. Tehran: Nasir Khusraw. [in Arabic]
- Sadeghi, Habibullah. (beta). *Anthology of guardianship perfumes*. Translation: Muhammad Ansari. Qom: zaer
- Sadouq, Abu Jafar Muhammad ibn Ali. (2006). *Kamāl al-dīn wa tamām al-ni'ma*. Translation: Mansoor Pahlwan, Edition: Ali Reza Akbari. Qom: Jamkaran.

- Sam'ānī, 'Abd al- Karīm b. Muḥammad. (1982). *Ansab*. edition: Abd al-Rahman Mualami Yamani. Hyderabad: Council of the Ottoman Knowledge Department. [in Arabic]
- Shahidi, Seyyed Jafar. (1985). *Life of Fatemeh Zahra*. Tehran: Islamic Publishing Culture Office.
- Tabarani, Abu al-Qasim Suleiman bin Ahmed. (beta). *Al-Mu'jam al-Kabir*. Cairo: Ibn Taymiyyah Library. [in Arabic]
- Tabari, Muhammad bin Jarir. (1992). *Dala'il al-Imama*. Qom: The Center for Printing and Publishing in the Mission Foundation. [in Arabic]
- Tabarsi, Abu Mansoor. (1982). *Al-Ihtijāj*. Investigation: Ibrahim Bahadry, Muhammad Hadi. Tehran: Osve. [in Arabic]
- Yousefi Gharavi, Mohammad Hadi. (1996). *Encyclopedia of Islamic History*. Qom: Islamic Thought Association. [in Arabic]
- Zerekli, Khayr al-Din. (1976). *Al-Alam (Personalities)*. Beirut: House of Knowledge for Millions. [in Arabic]

استناد به این مقاله: الهی زاده، محمد حسن، سیروسی، رضیه. (۱۳۹۹). نقد و بررسی رساله «اتحاف السائل بما لقاطمه من المناقب و الفضائل. سراج منیر، ۱۱ (۳۹)، ۱۲۷-۱۴۸. Doi: 10.22054/ajsm.2021.16437.1213

Journal of Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.